

Spelling, grammatica en interpunctie **meebeoordelen** op eindexamens?

□ Ben Wilbrink, Denny Borsboom en Michel Couzijn

Begin april van dit jaar is in de Tweede Kamer een motie ingediend die de regering vraagt te bevorderen dat 'correcte spelling en grammatica op enigerlei wijze meetellen in de beoordeling van elk centraal examenonderdeel'. De indieners, Jan Jacob van Dijk (CDA) en Jasper van Dijk (SP), zagen dit als de logische sluitsteen op de wens van de commissie-Meijerink dat taal en rekenen niet alleen de zorg van de docenten Nederlands respectievelijk wiskunde zijn, maar van alle docenten.

De motie

Het NRC Handelsblad berichtte over deze motie op 1 april, wat kon doen vermoeden dat de krant een intelligente aprilgrap presenteerde. Een aangehaalde uitspraak van staatssecretaris Van Bijsterveldt versterkte die indruk: zij zou het niet eens zijn met de motie en er de voorkeur aan geven dat scholen zelf uitmaken of en hoe zij in het schoolonderzoek bij alle vakken taalfouten meerekenen. Sommige ideeën druisen zozeer in tegen wat verstandig examenbeleid is, dat ze moeilijk serieus zijn te nemen. Na publieke discussie over deze motie werd de tekst afgezwakt tot '... verzoekt de regering te onderzoeken in hoeverre correcte spelling en grammatica op enigerlei wijze kan meetellen ...'. De zo gewijzigde motie werd met brede steun aangenomen. De formulering 'correcte spelling en grammatica meetellen' is die van de indieners en moet hetzelfde betekenen als 'spelling en grammatica meebeoordelen'. Interpunctie hoort er overigens ook bij; het is gebruikelijk om spelling, interpunctie en grammatica samen taalverzorging te noemen. Procedures die

32 290 Vaststelling van regels over referentieniveaus voor de taal- en rekenvaardigheden van leerlingen (Wet referentieniveaus Nederlandse taal en rekenen)
nr. 14 MOTIE VAN DE LEDEN JAN JACOB VAN DIJK EN JASPER VAN DIJK
Voorgesteld 31 maart 2010
De Kamer,
gehoord de beraadslaging,
overwegende, dat een verbetering van de kwaliteit van taal en rekenen het best kan worden bereikt indien de verantwoordelijkheid hiervoor integraal wordt gedeeld binnen de onderwijsinstelling;
overwegende, dat de commissie-Meijerink ervoor heeft gepleit om de verantwoordelijkheid voor het behalen van de referentieniveaus niet alleen bij de docenten Nederlands en wiskunde neer te leggen;
constaterende, dat het in theorie mogelijk is, een voldoende te halen voor een centraal eindexamenonderdeel, niet zijnde Nederlands, terwijl de beantwoording qua spelling en grammatica ver beneden peil is;
overwegende, dat dit strijdig is met de eerdergenoemde integraliteit en het doel van het verhogen van het niveau van de taalvaardigheden van de leerlingen;
verzoekt de regering te bevorderen dat correcte spelling en grammatica op enigerlei wijze meetellen in de beoordeling van elk centraal eindexamenonderdeel,
en gaat over tot de orde van de dag.

aan het tot stand komen van de adviezen ten grondslag liggen, zijn eveneens voor iedereen te controleren.

Beeldvorming

De achtergrond van de motie is de beeldvorming dat het onderwijs tekortschiet in het bijbrengen van basale reken- en taalvaardigheden. De commissie-Meijerink heeft nagegaan of empirische gegevens deze beeldvorming ondersteunen (Meijerink, 2008). Voor het mbo: 'Onderzoekers constateren dat er te weinig onderwijsaanbod in

Sommige ideeën druisen zozeer in tegen verstandig examenbeleid dat ze moeilijk serieus zijn te nemen

taalvaardigheid is; er wordt te weinig tijd aan taalvaardigheid besteed, de aanpak is niet functioneel genoeg en de eindtermen Nederlands zijn vaag of niet omschreven. Volgens de commissie steunen de empirische gegevens deze beeldvorming niet voor de hele breedte van het onderwijs; wat niet wil zeggen dat alles oké is; bovendien zijn voor het mbo en hbo maar weinig onderzoeken beschikbaar. En de problemen met taalvaardigheid zijn bepaald breder dan alleen spelling en grammatica. Het rapport van de commissie geeft een nuttig overzicht, met een uitwerking van spellingniveaus. Overigens doet de commissie geen aanbeveling om taalverzorging ook bij andere vakken dan Nederlands mee te beoordelen.

Niet van vandaag of gisteren

Het is duidelijk dat er zorg bestaat over de beheersing van spelling en grammatica. Maar ligt het dan wel voor de hand om een maatregel in de sfeer van de eindexamens te nemen? Gezien het feit dat de klacht van alle tijden is, heeft het zin om de opvattingen van verre voorgangers in deze discussie te betrekken.

Didactische oplossing

Zo beschreef dr. J.G.M. Moormann - taalkundige, leraar Nederlands en vakdidacticus - in het didactiekboek *De moedertaal* (1936) dat leerlingen in proefwerken van andere vakken de ergerlijkste spellingfouten maken. Door de betreffende docenten te vragen de belangrijkste fouten te noteren, kon hij de leerlingen in de eigen lessen Nederlands daarop bijspijkeren, met goede gevolgen voor het Nederlands in het eindexamenwerk. Moormann deed dat in de schaarse uren Nederlands die in klas vier en vijf beschikbaar waren: twee uren! Moormann gaf de juiste benadering van het probleem: niet via de examens, maar door een didactische aanpak, mede gericht op het besef dat taalverzorging ertoe doet, ook bij andere vakken. Daarom is een Algemene Maatregel van Bestuur die sleutelt aan het centraal schriftelijk eindexamen (CSE) ongewenst, op zijn minst totdat empirisch is aangetoond dat een didactische oplossing niet volstaat. De volgende uitspraak van een commissie van neerlandici in de toonaangevende didactische handleiding van de commissie Van Dis (1962, p. 121) raakt het hart van de motie over meebeoordelen die een halve eeuw later zou worden aangenomen. 'Tenslotte geldt voor gymnasium, h.b.s.-A en h.b.s.-B de

bepaling, dat men bij de berekening van het eindcijfer van het schriftelijk-Nederlands rekening moet houden met het Nederlands van de vertalingen uit het Frans, Engels en Hoogduits. Dit is een dood voorschrift. In de eerste plaats heeft de neerlandicus in het drukste deel van de cursus geen gelegenheid om naast zijn eigen twee werkstukken ook nog drie vertalingen per kandidaat door te nemen, zonder daardoor de correctietijd van gecommitteerden of deskundigen aanzienlijk te verkorten. Maar afgezien van dit praktische bezwaar, vertalen is een integrale bezigheid, waaruit men goed of slecht gebruik van de ontvangende taal niet los kan pellen. Daarom moet men de kwaliteiten van een werkstuk waarboven staat 'Vertaal in goed Nederlands' niet in twee rubrieken onderbrengen, maar overeenkomstig de opdracht als een geheel waarderen. Zo gebeurt het over het algemeen ook.'

Pro en contra de beoordeling van taalverzorging in eindexamenwerk

Zowel de didactiek van Moormann als de analyse van de commissie Van Dis bieden op zich een argument dat sterk genoeg moet zijn om de huidige poging tot sleutelen aan de eindexamens te stoppen. Wellicht zijn er ook argumenten die pleiten vóór beoordeling van taalverzorging in eindexamenwerk. Wat zijn bijvoorbeeld de argumenten geweest om in het huidige CSE Nederlands havo-vwo taalfouten in de samenvatting mee te tellen, terwijl dit examen toch uitdrukkelijk de leesvaardigheid bedoelt te toetsen? Hierover is twintig jaar geleden een discussie gevoerd waarin de meningen van de docenten Nederlands verdeeld bleken. Een deel van de docenten vat de samenvattingsopdracht niet alleen als een leestoets op, maar ook als een schrijfoopdracht en wil daarbij de conventionele criteria als spelling- en formuleervaardigheid niet geheel negeren. Maar twee zo verschillende vaardigheden in dezelfde toets beoordelen, levert dezelfde bezwaren op die het meebeoordelen van taalverzorging bij een toets natuurkunde zou doen.

Empirische gegevens ontbreken

Alvorens in de examens in te grijpen, is het verstandig om te inventariseren wat precies het probleem is dat zich zo zou laten oplossen. Hoe goed is bijvoorbeeld de taalverzorging van de laatste generatie leerlingen? Wat

Taalverzorging bestaat uit spelling, interpunctie en grammatica

zien we daarvan terug in het CSE Nederlands? Daarover zijn helaas geen empirische gegevens beschikbaar, althans niet in de verslagen van Cito. Dan blijft het dus gissen of, en zo ja welke, tekorten in taalverzorging er zijn aan het eind van het voortgezet onderwijs. De toetsing van schrijfvaardigheid, waaronder ook spelling en grammatica, maakt onderdeel uit van het schoolexamen; daarover zijn evenmin empirische gegevens beschikbaar. Hoe dat ook zij, als de taalverzorging in principe goed is, is er geen reden om de beoordeling ervan uit te breiden tot ander examenwerk; als de taalverzorging onder de maat is, dan schiet het onderwijs tekort en zijn dáár maatregelen nodig, niet bij het eindexamen. Als niemand het weet en ook de commissie-Meijerink er geen uitspraken over doet, waarom dan denken aan meebeoordelen van taalverzorging in alle onderdelen van de eindexamens? Moormann merkte al in 1936 op dat de ergerlijke taalfouten in proefwerken voor andere vakken het gevolg zijn van toegestane slordigheid, omdat dezelfde leerlingen bij het vak Nederlands wél goed spellen. Als dit ook geldt voor het huidige onderwijs - zijn daar actuele empirische gegevens over? - dan ligt het niet voor de hand om daar iets aan te willen doen met een ingreep in de examens.

Invloed van taalverzorging op de beoordeling

Het voorstel om taalverzorging bij elk examenonderdeel in de beoordeling te betrekken, roept bij lezers die hun methodologie van De Groot (1961, 7:3:2) kennen de tegenvraag op: zijn er niet juist maatregelen nodig om te voorkomen dat taalverzorging onbedoeld de beoordeling van het gemaakte werk beïnvloedt? Dit is een interessante spanning: een werkstuk moet op A (bijvoorbeeld inzicht in natuurkunde) worden beoordeeld, maar door de aanwezigheid van kenmerk B (bijvoorbeeld de taalverzorging) is de beoordeling van A niet meer zuiver. Het is niet onwaarschijnlijk dat de slechter spellende leerlingen in hun schoolloopbaan zowel als in hun examenwerk onbedoeld zijn meebeoordeeld op hun slechtere spelling; De Groot noemt dit het halo-effect. Van Oudenhoven (1985) rapporteert op dit punt empirische bevindingen in het basisonderwijs. Van den Bergh (1988) wijst op onderzoek hierover in het voortgezet onderwijs door De Glopper (1983). Mogelijke gevolgschade is dat de leerkracht de verwachting voor deze leerling naar beneden bijstelt, in zoiets als een omgekeerd 'Pygmalion-in-the-classroom' effect. Door een negatieve indruk over

het taalgebruik kan de docent een lagere verwachting krijgen van de capaciteiten van deze leerling in zijn schoolvak, zoals geschiedenis; een verwachting waardoor de minder uitgedaagde leerling daadwerkelijk minder kan gaan presteren.

Leerlingen kunnen in hun onderwijsloopbaan door onbedoeld meebeoordelen van hun achterblijvende taalverzorging zijn benadeeld. En dan komt er dit voorstel om taalverzorging van alle examenwerk uitdrukkelijk mee te beoordelen. Het is aan de indieners van zo'n voorstel om aannemelijk te maken dat geen enkele groep door dat meebeoordelen van taalverzorging een partijdige behandeling krijgt.

Taalverzorging beoordelen

De taalverzorging van het werk van de leerling kan dus onbedoeld het inhoudelijke oordeel over dat werk beïnvloeden. Wat is nu een goede aanpak om nadrukkelijk die taalverzorging zelf te beoordelen? In de huidige samenvatting Nederlands tellen de taalfouten letterlijk mee: ze gaan als strafpunten van het puntentotaal af. Deze nogal traditionele aftrekregeling gaat voorbij aan inhoudelijke en toetstechnische eisen voor een deugdelijke beoordeling van taalverzorging. Simpelweg fouten tellen is een eeuwenoude methode in het onderwijs, maar meet niet adequaat het vermogen van de kandidaat om goed Nederlands te schrijven. Voor dat laatste is het bijvoorbeeld nodig om na te gaan of de kandidaat de gangbare maar lastige regels kan toepassen op normale gevallen. Het gaat er hier niet om wie dat uit zichzelf beter of slechter doet dan anderen, maar wie in absolute zin de regels voldoende kent en weet toe te passen. Het is daarom een vanzelfsprekende kwaliteitseis, ook door de commissie Van Dis aangegeven, dat alleen erkend vakdeskundige en dus bevoegde leraren Nederlands de taalverzorging van examenwerk beoordelen.

Een taalstandaard?

Een probleem met het tellen van fouten is bovendien dat beoordelaars verschillen van inzicht over wat in concrete gevallen correct is: Nederlandse taalvormen zijn vaak minder eenduidig te beoordelen dan gemaakte wiskundeopgaven; zie bijvoorbeeld de *Algemene Nederlandse Spraakkunst* (ANS, p. 24). Het College voor Examens en dus ook docenten Nederlands kiezen dan een standaard om deze meningsverschillen uit te sluiten, zoals de

Ergerlijke taalfouten in proefwerken voor andere vakken zijn het gevolg van toegestane slordigheid

ANS, de *Schrijfwijzer* (Renkema, 1979) of de *Woordenlijst Nederlandse Taal*. Een standaard kan in het onderwijs goede diensten bewijzen, maar is voor de beoordeling in eindexamens geen probleemloze oplossing. Vasthouden aan een gekozen standaard levert een evident willekeurige behandeling van de examenkandidaten op omdat veel afwijkingen verdedigbaar zijn, in de publieke media wijd en zijd voorkomen en soms zelfs worden onderwezen. Zo keurt de ene standaard 'lantaren' fout, de andere goed; en ook over 'je zal' wordt verschillend gedacht. Er zijn honderden verschillen tussen standaarden.

Ongestandaardiseerde toetsen

Belangrijker is het probleem dat het meten van taalverzorging in werk dat iets anders beoogt te toetsen, op ongestandaardiseerde wijze gebeurt. Zo zullen sommige kandidaten die weten op spelling te worden beoordeeld, bewoordingen zo proberen te kiezen dat zich zo min mogelijk spellingproblemen voordoen; Van der Velde (1956) signaleerde dit ook al. Omdat de kandidaat zelf de woorden kiest, is het examenonderdeel als meting van taalverzorging dus ongestandaardiseerd. Zo schrijft de ene leerling 'geëvolueerd' waar de ander het veilige 'veranderd' kiest. Het oordeel over taalverzorging weegt in feite de verbale intelligentie mee bij het omzeilen van spellingproblemen. Kortom, als de staatssecretaris staat op adequate toetsing op taalverzorging in het CSE, dan zijn taalproblemen die de leerling voor zichzelf opwerpt of juist weet te vermijden, niet geschikt. Er is een gestandaardiseerde toets nodig op kennis en op het toepassen van taalregels en -vormen. Van kandidaten moet een prestatie worden gevraagd die hun regelkennis en vaardigheid in het toepassen ervan indiceert, niet hun handigheid of zorgvuldigheid.

Validiteit van het eindexamen

Voor de integriteit van de eindexamens is het belangrijkste punt dat meebeoordelen van taalverzorging de validiteit van elk afzonderlijk examenonderdeel aantast en daarmee van het examen in zijn geheel. Als dat meebeoordelen strafpunten voor natuurkunde oplevert, dan is het cijfer voor natuurkunde geen zuivere maat meer voor kennis van natuurkunde. Natuurlijk is het mogelijk om voor taalverzorging van al het examenwerk een afzonderlijk cijfer te geven en dat in het eindcijfer voor Nederlands mee te wegen. Dat lost een deel van dit probleem

op, als de logistiek ervan uitvoerbaar zou blijken - wat niet waarschijnlijk is. Dat neemt niet weg dat kandidaten weten dat bij alles wat zij over natuurkunde opschrijven ook hun taalverzorging ter beoordeling staat. Dus verdelen zij hun aandacht over natuurkunde en het Nederlands; zouden ze dat niet doen, dan benadelen zij zichzelf. Is het met verdeelde aandacht gemaakte examenwerk natuurkunde dan wel de beste prestatie natuurkunde die de kandidaat kan leveren? Wat is met die verdeelde aandacht dan de validiteit van de natuurkundige verklaringen die ze opschrijven? Is dat een marginale kwestie? Wie dat meent, mag dat uitleggen aan kandidaten die op zo'n marginale kwestie gezakt kunnen zijn.

Testtheoretische problemen samengevat

Psychometrisch gezien valt te verwachten dat meebeoordelen van een tweede domein zoals taalverzorging leidt tot een lagere validiteit van het examenonderdeel, tot meer ruis - onsystematische variantie - in de scores en tot het ontstaan van bias. Denk aan jongens versus meisjes of leerlingen met Nederlands als tweede taal: systematische groepsverschillen in scores die niet zijn terug te voeren op het oorspronkelijke kennisdomein, zoals natuurkunde, zijn uitingen van bias ofwel partijdigheid. Het valt moeilijk te voorspellen in welke mate deze problemen zich in de praktijk voordoen, maar het is evident dat een maatregel die de psychometrische kwaliteit van examens eigenlijk alleen maar kan verlagen, hooguit genomen mag worden wanneer het echt niet anders kan. Aan deze voorwaarde is in het voorliggende geval niet voldaan.

Juridische eisen

De rechtsbasis van het examen wordt aangetast door andere zaken mee te beoordelen dan die ieder onderdeel specifiek bedoelt te toetsen. Onzorgvuldig omgaan met het examen zal leiden tot beroepszaken met voorspelbare uitkomst: veroordeling van de inbreuk op wat voor een behoorlijk examen is vereist. Cohen (1981) heeft gedetailleerd de eisen beschreven die in juridische zin voor examens gelden. Zo mogen kandidaten verwachten dat een eindexamen natuurkunde gaat over natuurkunde, niet tevens over Nederlands, en dat een toets taalverzorging gaat over wat daarover is onderwezen.

Kandidaten mogen verwachten dat een eindexamen natuurkunde gaat over natuurkunde en niet ook over Nederlands

Afsluiting

In het CSE is het niet mogelijk om op behoorlijke wijze examenwerk mede op spelling, interpunctie en grammatica te toetsen. De taalverzorging toetsen kan eventueel alleen in een specifiek daarop gerichte gestandaardiseerde toets. En wat in het CSE niet realiseerbaar is, mag in het schoolonderzoek zeker niet gebeuren. Goede taalverzorging - wat iets anders is dan foutloze - is van groot belang, maar moet een zaak van aanhoudende zorg in het onderwijs zelf zijn. Bij dat laatste hoort ook dat alle leerkrachten zelf hun taal goed verzorgen, de taalverzorging van de leerlingen in de gaten houden en bij werk waar geen tijdsdruk op staat - huiswerk, geen proefwerken - structureel een redelijke taalverzorging eisen voor in te leveren werk.

Literatuur

Bergh, H. van den (1988). *Examens geëxamineerd. Een onderzoek naar de validiteit van de examens Nederlands voor het lbo en mavo*. Proefschrift RU Utrecht. Den Haag: SVO Selecta Reeks.

Cohen, M.J. (1981). *Studierechten in het wetenschappelijk onderwijs*. Proefschrift RU Leiden. Zwolle: Tjeenk Willink.

Dijk, J.J. van & Dijk, J. van (31 maart, 14 april 2010). *Motie Tweede Kamer dossier 32290-14 en 19*. ikregier.nl/.

Dis, L.M. van, en anderen (1962). *Didactische handleiding voor de leraar in de moedertaal*. Amsterdam: Meulenhoff.

Glopper, K. de (1983). *Opstelkenmerken en opstelbeoordelingen: onderzoek naar de validiteit van globale opstelbeoordeling*. Universiteit van Amsterdam: SCO.

Groot, A.D. de (1961). *Methodologie*. Den Haag: Mouton. Ook integraal op dbnl.nl/.

Haeseryn, W., Geerts, G., Rooij, J. de & Toorn, M.C. van den (red.) (1997). *Algemene Nederlandse spraakkunst*. Groningen: Wolters-Noordhoff. let.ru.nl/ans/.

Meijerink, H. (voorz.) (2008). *Over de drempels met taal en rekenen. Eindrapport Expertgroep doorlopende leerlijnen taal en rekenen*. slo.nl/nieuws/dll/Hoofdrapport.pdf/download.

Moormann, J.G.M. (1936). *De moedertaal. Een didactiek voor het middelbaar en lager onderwijs*. Nijmegen/Utrecht: Dekker & Van de Vegt.

Oudenhoven, J.P. van (1985). Spelvaardigheid en de ongelijke kansen van arbeiderskinderen in het onderwijs. In Assink, E. & Verhoeven, G. *Visies op spelling* (155-163). Groningen: Wolters-Noordhoff.

Renkema, J. (1979). *Schrijfwijzer*. s-Gravenhage: Staatsuitgeverij.

Velde, I. van der (1956). *De tragedie der werkwoordsvormen. Een taalhistorische en taaldidactische studie*. Proefschrift RU Groningen. Groningen: Wolters. *Woordenlijst Nederlandse Taal*. woordenlijst.org/ 'Het groene boekje'.

□ De heer B. Wilbrink is freelancer onderwijsonderzoek. www.benwilbrink.nl. De heer dr. D. Borsboom is als universitair hoofddocent verbonden aan de programmagroep Psychologische Methodenleer van de Universiteit van Amsterdam. De heer dr. M. Couzijn is als universitair docent en onderzoeker verbonden aan het Instituut voor de Lerarenopleiding van de Universiteit van Amsterdam en lid van de expertgroep die voor het College voor Examens van OCW de vernieuwing van het CE Nederlands voorbereidt. Zijn bijdrage aan dit artikel is op persoonlijke titel.

E-mail: ben@benwilbrink.nl.